

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI

**100. YILINDA
ÇANAKKALE SAVAŞLARI
ULUSLARARASI
KONGRESİ**

*INTERNATIONAL CONGRESS
ON BATTLES OF GALLIPOLI
ON THE CENTENARY*

21-24 Mayıs / May 2015
Çanakkale

Yayına Hazırlayanlar:
Aynur YAVUZ AKENGİN
Orhan NEÇARE

ANKARA-2017

5846 sayılı kanuna göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları
Atatürk Araştırma Merkezi'ne aittir.

100. Yılında Çanakkale Savaşları Uluslararası Kongresi (2015:Çanakkale)=
International Congress on Battles of Gallipoli on the Centenary (2015:Çanakkale)

100. yılında Çanakkale Savaşları uluslararası kongresi : bildiriler; Çanakkale,
21-24 Mayıs 2015= International Congress on Battles of Gallipoli on the Centenary:
proceedings;Çanakkale,21-24 May 2015/ yay.haz.: Aynur Yavuz Akengin , Orhan
Neçare._ Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi,2017.

XXV,959s.:hrt.:tbl.:fotog.;24cm._(Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek
Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi yayını)

ISBN : 978-975-16-3423-8

1.DÜNYA SAVAŞI, 1914-1918_MUHAREBELER_TÜRKİYE_GELİBOLU
YARIMADASI_KONGRELER,VB.

2.GELİBOLU YARIMADASI(TÜRKİYE)_TARİHİ_KONGRELER,VB.

3.ÇANAKKALE MUHAREBESİ(TÜRKİYE)_TARİHİ_KONGRELER,VB.

I.Akengin,Aynur Yavuz, yay.haz. II.Neçare,Orhan, yay.haz. III.E.a. IV.E.a.:
International Congress on ... V. Seri

956.101543

İNCELEYENLER :Prof. Dr. Betül ASLAN
Prof. Dr. Halil BAL
Doç. Dr. Muhammet ERAT

KİTAP SATIŞ :

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

Mağaza : Bayındır 1 Sok. Nu: 24/6 Kızılay/ANKARA
Kurum : Ziyabey Cad. Nu: 19 Balgat-Çankaya/ANKARA
Tel: 009 (0312) 285 55 12
Belgegeçer: 009 (0312) 285 65 73
e-posta : bilgi@atam.gov.tr
web : http://www.atam.gov.tr
e-mağaza : e-magaza.atam.gov.tr

ESER ADI : 100. Yılında Çanakkale Savaşları Uluslararası Kongresi

ISBN : 978-975-16-3423-8

İLESAM : 17.06. Y.0150-540

BASKI SAYISI: 500 Adet

BASKI : Sarıyıldız Ofset Ltd. Şti.

ÇANAKKALE SAVAŞI DÖNEMİNDE RUSYA VE AZERBAJCAN RUS DİLLİ BASININDA

FERİDE ALİYEVA*

ÖZET

Bildiride I. Dünya Savaşı'nın gidişine büyük etki yapmış ve Türklerin muhteşem zaferiyle sona ermiş Çanakkale Savaşları konusunda dönemin Petrograt ve Moskova gazeteleri, aynı zamanda Azerbaycan'da basılmış Rusça gazetelerde yayınlanan bilgilerin incelenmesi bildirinin amacını oluşturuyor.

Gazetelerde Çanakkale Savaşları'nın İngiliz ve Fransız gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Marmara Denizi'ne sokulmaya çalıştığı birinci aşaması hakkında belirli bilgiler verilmiştir. Örneğin, Enver Paşa'nın ve fon der Holtsun Çanakkale Boğazı'na gitmeleri, müttefiklerin filosunun Boğazlar'ın içine doğru 5 km ilerlemesi, Fransız kuvvetlerinin Asya kıyısında hareketi konusunda bilgiler verilmiştir. Çanakkale tahkimatlarının ateşe verilmesinde savaş öncesinde Türkiye'nin siparişiyle İngiltere'de yapılmış, savaş başladıktan sonra İngiliz hükümeti tarafından el konulmuş "Osmaniye" ve "Reşadiye" drednoutlarının (büyük zırhlı gemi) bulunduğu da sunulmuş bilgiler arasındadır. Söyleniyordu ki, Türk komutanlığı düşmanın ilk hamlelerinin keşif karakteri taşıdığını anlayarak kendi top mangalarına çözüm zamanına kadar ateş açmamağı emretmiş olduğu söylentileri de vardı.

Araştırdığımız gazetelerde Çanakkale'de giden kara savaşları hakkında daha fazla bilgiler vardır. Örneğin, belirtiliyordu ki, Çanakkale yarımadasında müttefikler tüm cephe boyu başarılı olmuş, fakat Süngü savaşları sürüyordu. Gazetelerden belli oluyor ki, İngiliz denizaltıları Marmara Denizi'ni geçerek, orada küçük Türk gemilerini batırıyorlardı. Şu bilgiler ilgi çekmektedir: Arap şeyhleri Çanakkale'de Türklere yardım için büyük desteler oluşturmuş, Türkler Temmuzun 11'de İngiliz tahkimatlarına saldırmış ve esir alınmış 120 Fransız denizcisi İzmir'e gönderilmişti.

Gazetelerdeki bilgilerden görüyoruz ki, Temmuzun 25'de müttefiklerin iki büyük ulaştırma gemisi sonradan küçük gemilerle Çanakkale yarımadasına taşınmak için Mondros adasında 10 bin kişiyi karaya çıkarmıştı.

* Yrd. Doç. Dr., Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi, haciferide@hotmail.com

Gazetelerde olan bilgilere göre, Haziran'ın sonlarına kadar Çanakkale'de giden savaşlarda İngilizlerin 7.422 asker ve subayı ölmüş, 1.221'i yaralanmış, 5.537 kişi kaybolmuştur.

Merkezi Rusya basınında ve aynı zamanda Azerbaycan'da yayınlanan o dönemin Rus dilli gazetelerinde müttefiklerin yalnız uğurları konusunda bilgi veriliyor, kayıpları hakkında ise susuyorlardı. Bu anlaşılardır, çünkü Azerbaycan o dönemde Rusya'nın sömürgesi idi ve makalelerin de mutlaka sansüre uyulma zorunluluğu vardı. Fakat bazı bilgilerde Türklere sempati duygusu kendini gösteriyordu. Örneğin, Azerbaycan Türklerinin Kars Müslümanlarına yardım için para toplamaları gibi bilgilere rastlayabiliyoruz.

Anahtar kelimeler: Rus Dilli Basın, fon der Holts, Müttefik Filosu.

CHANAKKALE BATTLES IN RUSSIAN LANGUAGE PRESS OF RUSSIA AND AZERBAIJAN AT THAT TIME

ABSTRACT

The materials on Petrograd and Moscow newspapers, also in Russian language newspapers in Azerbaijan about the Chanakkale battles which had a great influence on the World War I will be analyzed in this article.

Some information from newspapers about the first stage of English and French ships that attempt to invade the Sea of Marmara through Dardanelle Strait is presented in the article. For example, the information about Anwar Pasha and von der Goltz's visit to Chanakkale, the advancing of Allied Force's squadron till 5 km into Straits, the moving of French squadron to Asian borders also scrutinized in the article. There is information about that "Osmaniyya" and "Rashidiyya" dreadnoughts which were constructed in Great Britain with the order of Turkey during the war and which had been confiscated immediately after the war were also participated in firing process of Chanakkale fortifications. It is known that Turkish commands ordered their battalion not to fire till suitable time reached, as they knew that first attacks had an intelligent character.

More information about the land battles held in Chanakkale is encountered in the newspapers which we investigate. For example, the Allied Forces could obtain a great success in all front areas, but bayonet fights were continuing. The newspapers informed that the English submarines crossed the Sea of Marmara and there they sunk little Turkish ships. This information draws attention to: the Arabian sheiks created big detachments with the aim to help Turks. Turks attacked English fortification on 11 of June and 120 French sailors who were captured by Turks were sent to Izmir.

It becomes clear from the newspapers that on 25 of June the two big transportation ships of Allied Forces then joining with little ships landed 10 thousand persons in Mudros island with the aim to carry them to Chanakkale.

According to information on newspapers till the end of June, 7422 English soldiers and officers died, 1221 were wounded and 5537 were missed during the battle.

In central Russian Press and also in Russian language newspapers which were published in Azerbaijan at that time presented the news only about the success of Allied Forces, but they kept silence about the losses. It is understandable. Because, Azerbaijan was a Russian colony and all articles were definitely passed by the censor. But in some information sympathy with Turks became obvious. For example, information about the gathering money to Kars Muslims by Azeri Turks can be encountered.

Key Words: Russian Language Press, Von der Goltz, Allied Forces.

Bildiride Türklerin muhteşem zaferi ile tamamlanmış Çanakkale Savaşları hakkında o zaman Petrograd ve Moskova gazeteleri (“Russkoye slovo”, “Ranneye Utro”, “Utro Rossii”, “Novoye vremya”, “Birjevie novosti”), ayrıca Azerbaycan’da basılmış Rusça (“Kaspi”, “Baku”) gazetelerde giden malzeme incelenecektir.

Belli olduğu gibi I. Cihan Savaşı’nın en uzun ve kanlı savaşlarından biri 1915 yılının Şubat’ından 1916 yılının ocağına kadar sürmüş Çanakkale Savaşı’dır.

Bu operasyon Türkiye Karadeniz boğazlarını kapattığı için Rusya’nın mühimmat cephane ve mermi yetersizliğine neden olması, Rusya’nın kendi hububatını ihraç edememesi yüzünden Çar II. Nikola’nın ricası ile başlatılmıştı.

Winston Churchill başta olmakla İngiltere ve Fransa liderleri Boğazlar açılmazsa Rusya’nın savaştan çıkacağından korkup çarın isteğini gerçekleştirmek kararına geldiler.

Çünkü aksi halde müttefikler cephesinin tamamen çökmesi olabilirdi. Churchill Ocak 1915’te söylemişti: “Eğer bu operasyon Boğaz’dan geçişi sağlayabilirse, stratejik, diplomatik ve hatta ekonomik bakımdan şu faydalar elde edilebilecekti: İstanbul müttefiklerin kontrolü altına girecek, Asya Türkiyesi’ndeki kuvvetlerin Avrupa Cephesi’nde faaliyet gösteren kuvvetlerle bağlantısı kesilecek ve böylece Kafkas Cephesi’nde bulunan Rus kuvvetlerinin yükü hafifletilecek, Osmanlı Devleti barış yapmaya mecbur bırakılacaktı. Boğazlar’ı deniz trafiğine açmak suretiyle, İngiltere ve Fransa’nın Rus ordusunun top ve mühimmat bakımından desteklenmesine, Rusya’nın hubublarının ihraç edilmesine ve dolayısıyla, Rusya’nın dış ticaretini dengeleyerek rublenin değerini korunmasına izin verecek ve nihayet Balkan devletleri üzerinde olumlu bir etki yapılması sağlanacaktır”.¹

Çanakkale operasyonu 19 Şubat 1915’te sabah saat 10’da İngiliz Amiral Carden liderliğindeki birleşik İngiliz-Fransız donanmasının Türklerin Orkaniye istihkâmının bombalaması ile başladı². Ancak Türk is-

¹ Fahir Armaoğlu, “Çanakkale Muharebeleri’nin Rusya Üzerindeki Etkileri” **Çanakkale Savaşları, Sebep ve Sonuçları Uluslararası Sempozyumu, Çanakkale, 14-17 Mart 1990**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993, s.13.

² Bolnıh A., **Dardanelli 1915: Samoye kravavoye porajeniye Çörçilya**, Moskva, “Yauza”, “Eksmo”, 2014, s.36.

tihkamlarına ve pillerine çok az zarar getirildi. 25 Şubat akşamı müttefikler Çanakkale Boğazı'nı mayınlardan temizlemek işine başladılar.

Müttefikler Mart'ın 18'inde kesin hücumu geçmeyi kararlaştırmışlardır. Aynı gün Karadeniz yerine başkanlığa geçmiş Amiral John de Robeck'in komuta ettiği 18 linkordan(Savaş Gemisinden) ve birçok başka gemilerden oluşan dev armada Çanakkale Boğazı'na hamle yaptı³. Fakat Türkler topraklarını kahramancasına savunuyorlardı. Gün boyunca devam eden çarpışma sonucu müttefikler 3 zırhlı gemi kaybettiler, 2 zırhlı gemi ve bir linkor zarar gördü⁴. Türklerin kaybı ise çok azdı. Onların toplam 4 topu imha edilmiş, birkaçıysa travma almıştı. İstihkamlar ve bataryalar 40 kişi öldü, 74 kişi ise yaralanmıştı⁵.

Gelibolu yarımadasında Türklerin kesin direnişi ile yüzleşen İngiltere Rusların İstanbul'a karşı bir harekâta başvurmaması meselesini tekrar gündeme getirmiştir. Nitekim, 5. Kafkas Kolordusu, İstanbul için hazırlandı. Fakat bu sırada Rus orduları Galiçya'da ağır yenilgilere uğradığından, 5 Kafkas kolordusunun İstanbul yerine Galiçya'ya gönderilmesine karar verildi⁶.

Birinci aşamada ağır yenilgiye uğrasalar da müttefikler karaya asker çıkarmağı karara aldılar. Nisan'ın 25'de Fransız, İngiliz, Yeni Zelanda askerlerinden oluşan 18.000 asker Çanakkale Boğazı'ndan karaya çıkarıldı. Temmuz'da daha bir kaç bölümü karaya çıkarıldılar. Fakat Antanta devletleri savaşın gedişini öz çıkarlarına dönüştüremediler. Sonuçta askerlerini geri çekmek zorunda kaldılar⁷.

Operasyonun başlıca inisiyâtörçüsü olan İngiltere'nin deniz bakanı Winston Churchill istifaya gitmek zorunda kaldı.

İngiliz Fransız filosunun ilk saldırıları baş tutmadı, büyük kayıp hesabına Gelibolu yarımadasına asker çıkarılsa da, Türk ordularının ısrarlı direnişi ona operasyon meydanını genişlendirmeğe olanak sağlamadı. Müttefiklerin Nisan-Temmuz ve Ağustos aylarında saldırı operasyonları

³ Aynı orada, s.55.

⁴ Aynı orada, s.63-64.

⁵ Aynı orada, s.65.

⁶ Aynı orada, s.16-17.

⁷ Aynı orada.

da başarısızlığa uğradı. Çanakkale operasyonunda müttefikler 146 bin, Türkler ise 186 bin kişi kaybettiler. Zayıf hazırlık, operasyonlarda beceriksiz yönetim, aynı zamanda tek komutalığın, genel razılığın olmaması ve müttefikler arasındaki çelişkiler sonucunda, Çanakkale operasyonu baş tutmadı. Bu başarısızlık Bulgaristan'ın Almanya tarafının da savaşa katılmasına (1915, 14 Ekim) neden oldu.

Gelibolu'daki Mayıs savaşlarında müttefiklerin başarısızlığı Rus Başkomutanlığı'nda İngilizlerin öyle bir kaç gün içinde veya kısa zamanda Gelibolu yarımadasını aşip İstanbul'a gelmeyeceğini gördü. Bu durumda İstanbul hareketinden vazgeçilip, Gelibolu yarımadasına 4.500 kişilik bir alayın gönderilmesi karara alındı.

Aynı zamanda Rusya'nın Avrupa Cephesi'nde durum çok zordu, İtalya'nın savaşa katılmasına rağmen Dunayts tarafından Rus ordusu yavaş yavaş San hattına doğru sıkıştırılmağa başladı, Ruslar Peremişli geri vermek zorunda kaldılar. Sonra Lvov ve diğer stratejik yerler Rusların elinden çıktı. Ağustos ayında Varşova Almanların eline geçti. Düşmanın sürekli takibinden yorulmuş Rus askerleri nihayet, eylül-ekim aylarında Almanları durdurabildiler.

Kaydedelim ki, Almanların Varşova'yı almaları ve durmadan ilerleme nedeniyle halkta doğan hayal kırıklığını bir an için olsun gidermek düşüncesiyle Çanakkale'nin zorlandığı haberini el altından yayarlar. Hatta bu sırada bir Rus gazetesi, "Çanakkale zapt edildi" başlığı ile haber yayımlayarak halkı endişelendirmiştir. Ağustos'un 8'i gece saat 3'te Yeni Zelandalılar Suvla Körfezi'nde Çonk-Bayır istihkâmını tutmayı başarmışlardır. Bu ise Türk askerleri içerisinde tüm cephenin dağılması konusundaki paniğin yayılmasına neden olmuştu. Bu sebepten de 8 Ağustos'da Mustafa Kemal kesin hücumu geçti. Savaş sırasında kurşun Mustafa Kemal'in göğsüne deyse de döşünde taşıdığı cep saati onu kurtardı. Türkler düşman hendeklerine atılıp süngülerle düşmanın birkaç taburunu düşürdüler⁸.

Müttefiklerin daha üç zırhlı gemisinin Alman denizaltısı ve Türk mayın taşıyan gemisi tarafından batırılması, Suvla Körfezi'nde iniş işleminin

⁸ Aleksandr Bolnıkh, s.131.

boşa çıkmasından sonra Gelibolu yarımadasını terk etmek kararı alındı⁹.

İngilizler Aralık (1915) ayında Arıburnu ve Anafartalar bölgelerini, 1916 yılın Ocak ayında Sedd-ül Bahr bölgelerini boşaltarak Çanakkale Savaşları'na son verdiler. Bu çekilme aynı zamanda Rusya'nın tüm tasarı ve hayallerinin de sıfıra müncer olması demektir.

Aynı zamanda Rus liderleri Türk ve Alman yöneticilerinin Çanakkale Cephesi'ne ek kuvvet yollanmasını zorlaştırmak amacıyla Karadeniz'de bir takım askeri faaliyetlerde bulundu. İstanbul Boğazı'nın Karadeniz'e açılan ağzına mayın dökerek¹⁰ Türk ve Alman savaş gemilerinin Karadeniz'e çıkışını engellemekle birlikte Osmanlı filosunun savaş dolayısıyla çok ihtiyaç duyduğu ve Zonguldak bölgesinden sağlanan kömürün, deniz yoluyla İstanbul'a sevkini önlenmeye çalışıyordu. Diğer yandan Rus savaş gemileri, Karadeniz'deki Türk ve Alman gemileriyle Türk limanlarına karşı gerçekleştirdikleri saldırılarla da büyük zarara yol açacaklardı. Rusya, İngiltere ve Fransa'ya yardım amacıyla Çanakkale Cephesi'ne asker göndermek istiyordu.

1904-1905'te Japonya ile yaptığı savaşta yenilerek, uzak doğudaki sıcak denizlere ulaşan suyollarını terk etmek zorunda kalan Rusya'nın, 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından bir süre sonra da Baltık donanması, Alman denizaltılarının uyguladığı etkili abluka sonucu bu denizde sıkışıp kalmıştır¹¹. Diğer taraftan da, Karadeniz'deki Rus donanması da Boğazların kapanmasıyla orada kapalı kalacak.

Askold yapımı 1899'da tamamlanmış 5.905 tonluk, saatte 20 deniz mili hız yapabilen, 183 mm.lik 12 adet topa sahip, beş bacalı bir Rus kruvazördür¹². 1904-1905 Rus-Japonya savaşına katılmış, iki topu ve bacalarından birisinin hasar görmesine rağmen, ablukayı yarıp kaçarak kurtulabilen bir kaç Rus savaş gemisinden biridir.

Birinci Cihan Savaşı çıktığı zaman Askold henüz Batı Pasifik sularında İngiltere'nin Çin'deki donanmasına komuta eden Amiral Jerramın

⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.18.

¹⁰ Mete Tuncok, **Çanakkale 1915 Buzdağının Altı**, TTK Basımevi-Ankara, 2002. s.32.

¹¹ Gotlib, **Taynaya Diplomatiya**, s.63-65; Metin Tuncok, a.g.e., s.33.

¹² Metin Tuncok, a.g.e., s.34.

bayrağı altında Avustralya ve Yeni Zelanda'dan Avrupa Cephesi'ne asker taşıyan gemilere refakat ederek, bir süre yardımcı olduğunu görmekteyiz¹³.

Daha sonra Askold, Rus hükümetinin isteği üzerine daha batıya doğru sevk edilerek Doğu Akdeniz'de bulunan Müttefik Devletler donanmasına katılacaktır. Sahip olduğu güçlü telsiz sistemiyle bu gemi Karadeniz'de kapalı kalan diğer Rus gemileriyle sürekli haberleşerek, Rusya ve müttefikleri arasında iletişim sağlanmasında kullanılacaktır¹⁴.

Gazetelerde Çanakkale Savaşları'nın İngiliz ve Fransız gemileri Çanakkale Boğazı'ndan geçip Marmara Denizi'ne sokulmaya çalıştığı birinci aşaması hakkında belirli bilgiler verilmiştir. Örneğin, "Bakü" gazetesinin 17 Şubat / 2 Mart 1915 tarihli 37 sayısında Enver Paşa'nın ve fon der Holtsun Çanakkale Boğazı'na gitmeleri, müttefiklerin gemi gurubunun Boğazlar'ın içerisine doğru 5 km ilerlemesi, Fransızların gemi gurubunun Asya kıyısında Türk kuvvetlerinin toplanmasına engel olmak için hareket etmesi hakkında bilgi gitmiştir. Böyle bilgi de verilmişti ki, Çanakkale tahkimatlarının kurşuna dizilmesine savaş sırasında Türkiye'nin siparişi ile İngiltere'de inşa edilen, savaş başladıktan sonra İngiliz hükümeti tarafından müsadere edilmiş "Osmaniye" ve "Reşadiye" drednoutları da yer almıştı.

Bakü gazetesinin 17 Şubat/2 Mart 1915 37 sayısında giden bilgiye göre ise Çanakkale'nin her iki kıyısındaki Türk surlarını susturulduğu yazıldıktan sonra Rusya'nın "Ranneye Utro" gazetesine istinaden haber veriyordu ki, Çanakkale'nin kurşuna dizilmesine savaş sırasında Türkiye'nin siparişi ile İngiltere'de inşa edilen, fakat sonradan İngiliz yetkililer tarafından müsadere edilen "Osmaniye" ve "Reşadiye" gemileri de katılması tespit ediyordu.

"Kaspi" gazetesinin 1 (14) Mart tarihli sayısında haber veriliyordu ki, 25 Şubat (Mart 10'u) da müttefik donanması Dardanos kentinden 1,5 km ileri gitmiş, şehir dağıtılmıştır.

Kaspi Gazetesinin (14 Mart) 1915 tarihli sayısında yazılıyordu ki, İsveç'in Stockholm kentinden alınan haberlerden anlaşılıyor ki, Malta'dan

¹³ Aynı orada.

¹⁴ Aynı orada.

hareket eden 42 İngiliz ve Fransız askerî gemilerinin eşliğinde 25 nakliye gemisi 42 bin savaşçı ile Çanakkale Boğazı'na girmeye gayret etmiştir¹⁵.

3 (16) mart 1915 sayılı Kaspi gazetesinde de böyle bir bilgi gitmişti ki, Türkler Çanakkale yarımadasına ek kuvvet getirmişlerdir. İngilizler Saros Körfezi'ni mayınlardan temizlemişler. Türkler geceler zarar görmüş bataryaları tamir ederler ve toplar getirirler. Müttefikler yeniden gece bombardımanlarına başlamışlardır.

Petrograd'dan alınan habere göre müttefiklerin Çanakkale'de operasyonu Kilit Bahir istihkamlar silsilesine yönelmiştir. Tahkimatlar keskin direnç gösterebilir de sonda susturulmuşlardır.

Gazeteler sandılar ki, “Geben (Yavuz) savaşa yararlı olmadığı için Varnaya, yahut Konstansaya yüzmeye hazırlanıyor, Bükreş'ten alınan bilgilere göre “Breslau”(Midilli) de “Geben”le birlikte yüzecektir. Alman gemilerinin İstanbul sahillerini terk etmek niyetlerini Alman denizcileri ile Osmanlı askerî Bakanlığı arasındaki ilişkilerin keskinleşmesi ile anlatıyorlardı¹⁶.

Gazetelerde Boğaz'daki Türk tahkimatlarının aynı zamanda 150 ağır top, 22 zırhlı gemi ve hidroplanlar tarafından 8 saat aralıksız ateşe tutulması haber veriliyor. “Utro Rossii” gazetesi haber veriyordu ki, Osmanlı komutasındaki Çanakkale istihkamlarının ateşe tutulmasını istihbarat seciyesi taşıdığını anlayarak, kendi bataryalarına gerekli makama gibi susmayı emretmiştir.(Bkz:)

“Novoye Vremya” gazetesinin bilgisine göre Boğazlar'ın ateşe tutulması kesintisiz olarak 8 saate kadar devam etmiştir.

“Birjeviye Vedomosti” gazetesi ise yazıyordu ki, Çanakkale boğazındaki Türk surları aynı zamanda 150 ağır top ve 22 zırhlı kruvazörden ateşe tutulmuş, hidroplanlar istihkamlar üzerinde uçarak büyük yıkım turetmiştir. (Bkz:)

Çanakkale yarımadasında savunma savaşları yapan Esat Paşa personeline yardım geldiği de tespit olunuyordu¹⁷.

¹⁵ “Каспи”, 1(14 март) 1915 г., № 48.

¹⁶ “Каспи”, 3 март 1915 г., № 49.

¹⁷ “Баку”, 1915 г., 18 Şubat/3 марта № 38.

“Russkoye slovo” gazetesi yazıyordu ki, Rus Karadeniz donanması Hop yanında sahile yaklaşarak Türklerin 10-20 verst uzaklıktaki pozisyonlarını top ateşine tutmuşlardır. Aynı zamanda Rus mayın taşıyan gemileri Trabzon’a yaklaşarak şehrin limanında duran Türk gemilerini ateşe tutmuşlardı¹⁸.

“Baku” gazetesinin 20 Şubat (4 Mart) 1915 tarihli sayısında müttefik filolarının Çanakkale surlarını ateşe tutmasının yeniden başlatıldığı haber verilirdi. Habere göre Boğaz’a 4 zırhlı gemi dahil 52 askerî gemi sokulmuştu. Saros Körfezi kıyısındaki Türk surları bombalanmış, kuruya askerî kuvvetler çıkarılmasına başlanmıştır¹⁹.

Gazetelerde Türklerin Karadeniz ve Boğaziçi kıyılarını acele güçlendirildiği de haber verilirdi. İnşaat işlerinde bütün erkek nüfusu yer alıyordu²⁰. Sadece Gatalça tahkimatlarının yapımına 100 bin kişi dahil edilmişti²¹.

Daha bir bildiride İstanbul’da Türkiye’nin bugünkü durumuna adanmış gizli toplantıda yer almış birkaç subayın tutuklanıp mahkemeye verilmesi haberi veriliyordu²².

“Yavuz” ve “Midilli” gemilerinin komutanlarına emredilmişti ki, düşmana teslim olmasınlar ve en kötü durumda gemileri patlatsınlar. Türkiye sularında bulunan 24 Alman ticaret gemisine de bu tür emir verilmişti²³.

Almanya’dan 50 subay ve mekanik Türkiye’ye gelmişti ki, Yavuz gemisini tamir etsinler²⁴.

Çanakkale’deki Türk alayları Alman subaylarına teslimiyet göstermekten imtina etmişlerdir. Müteşebbisler idam edilmişler. Birçok askerler yargı ağır cezaya, küreye mahkum edilmişler²⁵. Çanakkale Boğazı’nın

¹⁸ **Бакы**, 1915 э., 18 Şubat, № 38.

¹⁹ **Aynı orada**.

²⁰ **“Каспий”**, 1915 г., 3 март, № 49.

²¹ **Aynı orada**.

²² **Aynı orada**.

²³ **Aynı orada**.

²⁴ **Aynı orada**.

²⁵ **Aynı orada**.

çevresindeki makamların bombalanması acımasızca gidiyor. Sekiz surda cevap ateşleri açılır. Bombardıman zamanı Çanakkale tahkimatlarının reisi general Koloke ölmüştür²⁶.

Türkler İstanbul'un savunmasını güçlendirmek için bir dizi önlemler alırlar. Müttefik donanmasının attığı füzelerden Çanakkale'den 4 km uzaklıktaki köprü hasar görmüş. Türk füzeleri patlamıyordu. Sakinler panik içinde İstanbul'dan ülkenin Asya bölümüne kaçıyorlar²⁷.

Müttefik filolar Paskalya'ya kadar Çanakkale'deki işlemleri almak niyetinde. Boğazlar mayınlardan temizlendikten sonra Türk gemilerinin kendi surlarını savunmaları mümkün değildir. Müttefik filoları hamleleri gündüz-gece sürdürmek niyetinde²⁸.

Çanakkale'nin iç tahkimatlarının-Hemidliye, Gamdiye ve Kinenalikin bombardımanı güçlü olmasa da, ama neredeyse, aralıksız devam ediyor. Küçük gemiler mayınları tutmakla meşguldürler. Üç kilometre mesafede mayın temizlenmiştir. Fövkaldrednout "Kraliçe Elizabeth" Boğaz'ın Asya bölümünde Çanakkale şehrini koruyan 24 ve 25 cm'lik 9 yeni topun Hemidliye tahkimatlarına özellikle çok zarar vermişti. Boğazlar'ı savunan Türk askerlerinin sayısı Küçük Asya'dan getirilenlerle birlikte 30 binden fazladır²⁹.

Haberler geliyordu ki, müttefik donanması İzmir'in surlarını dağıtmıştır. Küçük gemiler limana girişte mayınları tutmakla meşguldürler. Şimdi Cüflin surlarını bombardıman ediliyor. İzmir savunucuları Hıristiyanların yaşadıkları sahilde birkaç top koyup bununla onları şehri terk etmeye zorlamışlardır³⁰. Bükreş'ten alınan bilgiye göre İstanbul'da fon der Holts Paşa'nın, Liman fon Sanders ve bir dizi yüksek rütbelilerin katılımı ile Bakanlar kurulu toplantısı yapıldı. Oturum Çanakkale'nin müttefik donanmaları tarafından bombardımanı ile ilgili çağırılmıştı. Fon der Holts toplantıdaki geniş konuşmasında dikkatli davranmak gerektiğini bildire-

²⁶ Aynı orada.

²⁷ Касний, 1915 г., 3 (16) март, № 49.

²⁸ Aynı orada.

²⁹ Касний, 1915 г., 3 март, № 49.

³⁰ Aynı orada.

rek demişti ki, Alman askerî misyonu tüm araçlardan istifade edecek, tüm askerî maharetini gösterecek ki, İngiliz-Fransız donanmasının Marmara Denizi'ne girişine engel olsun. Ancak tüm çabalara rağmen düşman donanması Marmara Denizi'ne girse İstanbul'da direnmek faydasızdır. Başkenti ülkenin içlerine aktarmak gerekir. Boğazlar'ın ve İstanbul'un düşman eline geçmesi bu savaşta Türkiye'nin rolünün bitmesi demek değildir. Devletin kaderi Avrupa Cephesi'nde çözülecek. Burada ise Almanya ve müttefikleri barış şartlarını belirleyecekler. İstanbul'un kaybı geçici olacak. Baş vezir İstanbul'un düşman eline geçmesinin nüfusa olumsuz manevî etkileyeceğini kaydetse de, fon der Holtsun bunalımlı anda şehrin savunmasının abes olacağı fikrine katılarak ekledi ki, Türklerin Çanakkale'de direnci yüksek düzeyde ısrarlı olacak, sultan ve hükümet başkenti sadece son anda terk edecekler. Fon der Holtsun fikrine karşı açık konuşmayan Enver Paşa bildirdi ki, önemli askerî kuvvetlerin toplandığı İstanbul'un civarında direnmek gerekir. Konsey hiçbir kesin karar kabul etmemişti³¹.

Kaspi gazetesinin 4 (17) Mart 1915 tarihli 50. sayısında Türklerin Çanakkale'de 60 bin kişilik kuvvet topladığı haber verilirdi³². Yine "Kaspi" gazetesinin 5 (18) Mart tarihli sayısında yazılıyordu ki, "Yavuz" gemisinden olan toplar İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği binasında kurulmuştur. Kentteki Avusturya vatandaşları vatanlarına kaçmışlardır. İstanbul'da sık sık heyecanlar oluşur. Birçok Ermeni ve Yunan tutuklandı. Dış tebaaların İstanbul'a girmesi yasaklandı. Almanya ve Avusturya büyükelçiliklerinin arşivleri Viyana'ya gönderildi. Şehirde panik artıyor. Alman bankaları 32 kutu altını Berlin'e göndermişlerdi³³.

Bir haberde deniyordu ki, Türk topçularının Çanakkale'de Gekli ve Hatepas bölgelerinde yeni pozisyonlara doğru hareketi gözlenmiştir³⁴. Gazetenin bu sayısında Rus zırhlı gemisi "Askold"dan Çanakkale bölgesinde hidroplanların kalktığı Türk kruvazörünün görmesi ve hidroplanların vurulduğu, Türk kruvazörünün ise zarar gördüğü haber verilirdi³⁵.

³¹ **Каспий**, 1915 г., 3 (16) март, № 49.

³² **Каспий**, 1915 г., 4 (17) март, № 50.

³³ **Каспий**, 1915 г., 5 (18) март, № 51.

³⁴ **Аynı orada**. 2.

³⁵ **Каспий** 1915 д. 20 март (20 апрел), № 64.

“Bakü” gazetesinin 2 Mart / 2 Nisan 1915 tarihli sayısında yazılıyordu ki, Türkler müttefiklerin karaya çıkarılan kuvvetlerine direnmek için Çanakkale yarımadasına 10 bin, Çanakkale’nin Asya sahiline ise 48 bin asker toplamışlar³⁶.

Yine aynı sayısında gazetede yazılıyordu ki, “Berlinher Qaqlblatt” muhabiri ile görüşmesinde Osmanlı sultanı bildirmişti ki, bu büyük bir haksızlık değil mi ki, Rusya sadece tahıl ihracını kolaylaştırmak için İstanbul’u tutmak istiyor? Allah bizimledir, umarım, Ruslar İstanbul’un ağası olamayacaklar. Çünkü Boğaziçi ve Çanakkale Boğaz’ı geçilmez³⁷.

“Kaspi”nin 1/14 Nisan tarihli sayısında yazılıyordu ki, o günlerde Erivan vilayetindeki Müslümanlar savaştan eziyet çekmiş Müslümanlar için para toplamışlar. Yine aynı gazetenin 7/20 Nisan 1915 tarihli sayısında yazılıdır ki, Türk uçakları müttefik gemilerine bomba atmışlar³⁸.

Kaspi Gazetesinin 2/15 Mayıs 1915 tarihli sayısında ise deniyordu ki, müttefikler kızgın savaştan sonra Kaba-Tepe bölgesinde stratejik öneme sahip yüksekliği ele geçirmişlerdir³⁹.

İncelediğimiz gazetelerde Çanakkale’de giden kara savaşları hakkında daha fazla bilgi vardır. Örneğin, “Kaspi” gazetesinin Temmuz 1915 tarihli sayılarında bilgi veriliyordu ki, Çanakkale yarımadasında müttefikler tüm cephe hattı başarı kazanmış, ancak süngü savaşları devam ediyordu. Gazetede gitmiş bilgiden bu da anlaşılıyor ki, İngiliz sualtı tekneleri Marmara Denizi’ne geçip, orada küçük Türk gemilerini batırıyorlardı. Böyle bilgiler de dikkat çekicidir: Arap şeyhleri Çanakkale’de Türklere yardım için büyük birlikler teşkil ediblermiş düzenlemişlermiş.

İngilizler ve Fransızlar Çanakkale’yi yaklaşan tarafsız ülke ticaret gemilerini de durduruyorlardı. “Kaspi” gazetesinin 7 (20) i Temmuz 1915 tarihli sayısında yazılıyordu ki, 25 buharla çalışan ve yelkenli gemi, aynı zamanda 5 Yunan gemisi durdurulmuş, 14’ü bırakılmış, 4’nün yükü boşal-

³⁶ **Бакү**, 1915 д. март, № 52.

³⁷ **Аynı orada**.

³⁸ **Каспий**, 1/14 апрел 1915 г., № 70.

³⁹ **Каспий**, 2/15 мая, 1915 г., № 96.

tılarak bırakılmıştı. 14'ü ise casuslukta ve şüpheli malların taşınmasında şüpheli bilinerek durdurulmuştur⁴⁰.

Gazetenin bu sayısında deniyordu ki, Çanakkale yarımadasında cephe hattı müttefiklerin başarıları devam ediyor. Süngü savaşları ara vermiyordu. Siperler arasındaki mesafe 25m civarında idi⁴¹.

Alınan haberlere göre müttefikler Kritinin etrafında 200 sahra ve dağ topu yerleştirmiştiler⁴².

Gazetelerde bu da haber veriliyordu ki, 5 Temmuz'da Türkler Fransızların tahkimatlarına hamle ettiler. Başka bir haberde Türklerin 11 Temmuz'da İngiliz tahkimatlarına Türklerin hamle yapması, Türkler tarafından esir alınan 120 Fransız denizcisinin İzmir'e gönderilmesi hakkında bilgi veriliyordu.

Gazetede ki bilgilerden anlaşılıyor ki, 25 Temmuz'da müttefiklerin iki büyük nakliye gemisi, sonradan küçük gemilerle Çanakkale yarımadasına taşınmak için Mudros adasında 10 bin kişiyi karaya çıkarmıştı.

Gazetelerde giden bilgiye göre Haziran sonlarına kadar Çanakkale'de yapılan savaşlarda İngilizlerin 7.422 asker ve 1.221 subayı ölmüştür.

Kaspi Gazetesi 16/29 Mayıs 1915 tarihli sayısında yazılıyordu ki, İngilizlerin "Triumpf" adlı zırhlı gemisi Çanakkale Boğazı'nda mayına çarparak batmıştı. Mürettebatın büyük bölümünü kurtarmak mümkün olmuştu⁴³. Yine aynı gazetenin 21 Haziran / 3 Temmuz 1915 tarihli sayısında yazılıdır ki, Askvit İngiltere Parlamentosu Temsilciler Meclisi'nde konuşmasında demişti ki, bu güne kadar, İngilizlerin Çanakkale operasyonunda kaybı şöyle olmuştu: ölenler- 495 subay, 6.927 sıradan asker yaralananlar - 1.134 subay, 23.542 sıradan asker kayıp düşenler: 92 subay, 5.445 sıradan asker⁴⁴.

16/17 Haziran gecesi Türkler İngilizlerin yeni ele geçirdikleri Kritinin (Kırte) batısında bulunan yeni ele geçirdikleri yüksekliği almak için hamle yapmış, iki defa düşmanı geri itmeyi başarmışlardır, fakat başarı kazanma-

⁴⁰ "Каспий", 1915 г., 7 Temmuz, № 149.

⁴¹ Aynı orada.

⁴² Aynı orada.

⁴³ Каспий, 16/29 Mayıs 1915 g., № 106.

⁴⁴ Каспий, 21 Temmuz/3 Temmuz 1915 g., № 137.

mışlardır. 20 bin kişiye kadar kayıp vermişlerdir. 17 Haziran-günü saldırı tekrar yapılmıştır. Haziran 16-19-da müttefiklerden 5.150 kişi öldürülmüş, 15 imin yaralanmıştır.

“Kaspi” gazetesinin 12/25 Temmuz 1915 tarihli sayısında yazılıdır ki, 5 Temmuz’da Türkler Fransız bölmesinin yeni pozisyonlarına hamle yaptılar. Müttefikler Çanakkale’ye taraf üzen ve güvertesinde ordular ve mühimmat bulunan 6 gemiyi batırmışlardır⁴⁵.

1915 tarihli sayısında yazılmıştı ki, Türkler Kreti-Hacıbaba Cephesi’nde siper hattını kaybettikten sonra 4 yeni tahkim inşa ediyorlar.

Savaşta yaralanan Liman fon Sandersin yerine geçmiş Enver Paşa müttefiklere karşı hamle teşkil etmiş, ancak başarı kazanmamıştı.

Müttefik donanması müttefiklerin Asya kıyısındaki hareketine engel çıkaran Hacıbaba bölümündeki bataryaları yok etmek için artık üçüncü gündü ki Boğazlar’daki tahkimatı bombalama yapıyorlardı⁴⁶.

Gazetelerin yazdığına göre Temmuz 12/25’te müttefiklerin iki büyük nakliye gemisinden Mudros adasına, sonradan her birinde 200 kişi olmak üzere küçük gemilerde Çanakkale yarımadasına gönderilmek için 10 bin kişiyi karaya çıkarmışlar⁴⁷.

“Kaspi” gazetesinin 9 (22) Temmuz tarihli sayısında yazılıyordu ki, Temmuz 5/18’de Rus imha edicileri 59 yelkenli Türk gemisini batırmışlar⁴⁸.

“Kaspi” gazetesinin 11 (24) Temmuz 1915 tarihli sayısında haber veriliyordu ki, üç gündür, Gelibolu yarımadasında savaşlar özellikle acımasızca devam ediyor⁴⁹. Müttefik kuvvetleri birkaç hattı tutmuşlardır. Yeni aynı sayıda yazılmıştı ki, Almanya’dan ve Avusturya-Macaristan’dan Romanya aracılığıyla silah gönderilmesi devam ediyor. Birkaç kutu ele geçirilmişti⁵⁰.

⁴⁵ **Каспий**, 15/25 Temmuz 1915 g., № 154.

⁴⁶ **Каспий**, 16/29 Temmuz 1915 g., № 157.

⁴⁷ **Каспий**, 16 Temmuz 1915 g., № 237.

⁴⁸ **Каспий**, 9 Temmuz 1915 g., № 151.

⁴⁹ **Каспий**, 11 Temmuz 1915 g., № 153.

⁵⁰ **Аynı orada**.

“Kaspi” gazetesinin 20 Ekim (2 Kasım) 1915 tarihli 233 üncü sayısında haber veriliyordu ki, “Tute” adlı yardımcı gemi 15 Ekim (28)’e geçen gece diğer askeri gemi ile çarpışmadan sonra batmış, 250 kişilik gemi heyetinden 100’ü kurtulamamıştır. Diğer habere göre ise 2 subay ve 153 denizci kurtulamamıştı⁵¹.

Yine “Kaspi” nin 23 Ekim 15 Kasım 1915 tarihli sayısında yazılıdır ki, Fransa Deniz Bakanlığı Fransa’nın “Tyürkuaz” sualtı teknesinin Marmara Denizi’nde batırılmasını, 2 subay ve 24 sıradan denizcinin esir düşmesi haberini doğrulamıştır⁵².

Gazetenin 24 Ekim (6 Kasım) 1915 tarihli sayısında ise haber veriliyordu ki, müttefikler Gelibolu yarımadasında yeni saldırıya ve Çanakkale Boğazı’nı geçmeye hazırlanıyorlar. Gelibolu yarımadasına 25 bin İngiliz’in çıkarıldığı anılırdı⁵³.

Gazetenin yine aynı sayısında haber veriliyordu ki, Çanakkale çevresinde 7 (20) ekimden 19 ekime (1 Kasım) kadarki günler nispeten sakin geçmiştir. Sadece pozisyon mücadelesi gitmiştir. Denizde ise göreceli canlanma gözlemlenmektedir. 3 Ekim (20)’de müttefik donanması Bulgaristan’ın Ege Denizi kıyılarını ablukaya başlamıştır. 9 Ekim (22) ‘de müttefikler Dede Ağacı bombardıman etmişlerdi. 7 Ekim (20) ve 16 (29)’da İngilizler Gelibolu’daki surlarının mortirlerden ateşe tutmuşlardı. İngiliz ve Fransız denizaltı tekneleri Marmara Denizi’ne giriş yapabilmişlerdir ve Türk gemilerinin hareketini zorlaştırmıştır. Gelibolu yarımadasına Türklerin müttefiki olan 1.600 Bulgar askeri getirilmiştir. Ekim 20 (2 Kasım)’de ise müttefik donanması çeşmeni bombardıman etmiş, gümrük, askeri kıışlarının surlarını ve konut mahallelerini bombardıman etmiştir⁵⁴.

“Kaspi” nin 3 (20) Kasım 1915 tarihli sayısında haber veriliyordu ki, Fransız savaş gemisi Akdeniz’de Girit adasında Trablusgarp’a yük, silah ve askerî mühimmat taşıyan Türk gemisine saldırı yapmıştır. Gemide 11’i subay olmak üzere 48 Türk varmış. Fransız gemisi Türk gemisini ele geçirmiştir⁵⁵.

⁵¹ **Каспий**, 20 Ekim 1915 g., № 233.

⁵² **Каспий**, 23 Ekim 1915 g., № 236.

⁵³ **Каспий**, 24 Ekim (6 Kasım) 1915 г., № 237.

⁵⁴ **Каспий**, 24 Ekim 1915 g., № 237.

⁵⁵ **Каспий**, 3 Kasım 1915 g., № 245.

KAYNAKÇA

Armaoğlu, Fahir, “Çanakkale Muharebeleri’nin Rusya Üzerindeki Etkileri”/ **Çanakkale Savaşları, Sebep ve Sonuçları Uluslararası Sempozyumu, Çanakkale, 14-17 Mart 1990**, Türk Tarih Kurumu Basımevi-Ankara, 1993.

“Баку” 1915 г., 18 Şubat/3 Март, № 38.

Баку, 1915 э., 18 Şubat, № 38.

Баку, 1915 г. Март, № 52.

Bolnıh Aleksandr, **Dardanelli 1915: Samoye kravavoye porajeniye Çörçilya**. Moskva, “Yauza”, “Eksmo”, 2014, 160 s.

Gotlib V., **Taynaya diplomatiya vo vremya pervoy mirovoy voy-nı** (Per.s angliyskogo), İzd-vo sosialno-ekonmiçeskoy literaturı. Moskva, 1960.

Каспи, 1(14 Март), 1915 г., № 48.

Каспи, 3 Март, 1915 г., № 49.

Каспий, 3 Март 1915 г., № 49.

Каспий, 20 Март (20 Nisan), 1915 г., № 64.

Каспий, 1/14 Nisan, 1915 г., № 70.

Каспий, 3 (16) Март, 1915 г № 49.

Каспий, 4 (17) Март, 1915 г., № 50.

Каспий, 4 (17) Март, 1915 г., № 50.

Каспий, 5 (18) Март, 1915 г., № 51.

Каспий, 5 (18) Март, 1915 г., № 51.

Каспий, 11 Temmuz, 1915 г., № 153.

Каспий, 15/25 Temmuz, 1915 г., № 154.

Каспий, 16 Temmuz, 1915 г., № 237.

Каспий, 16/29 Temmuz, 1915 g., № 157.

Каспий, 16/29 Mayıs, 1915 g., № 106.

Каспий, 2/15 Mayıs, 1915 g., № 96.

Каспий, 20 Ekim, 1915 g., № 233.

Каспий, 21 Haziran/3 Temmuz, 1915 g., № 137.

Каспий, 9 Temmuz, 1915 g., № 151.

Каспий, 7 Temmuz, 1915 g., № 149.

Tuncoku, Mete, **Çanakkale 1915 Buzdağının Altı**, TTK Basımevi, Ankara, 2002.